
TRANSILVĂNISMUL-DE LA CONCEPT IDENTITAR LA IDEOLOGIE STATALĂ ÎN SECOLELE XVI-XVII

Dr. Margareta Aslan

Problema transilvanismului este o problemă deosebit de sensibilă. Ea a generat în decursul timpului diferite păreri și opinii, ce ajung nu de puține ori la extremism deoarece antrenează ambiții și frustrări care pierd din vedere rădăcinile istorice, firești, ale curentului. Deși folosit ca și concept și instrument politic în sprijinul unei idei sau a alteia, transilvanismul regional există și va exista în variile sale aspecte, atâta timp cât pe teritoriul Transilvaniei vor locui oameni cu rădăcinile în această regiune. Pentru justificarea acestei afirmații, istoria ne servește ca punct de plecare și ne vine în sprijin. Transilvanismul, de la cristalizarea conceptului identitar până la transformarea sa în ideologie statală, este un subiect deosebit de interesant pentru istoria Transilvaniei din sec. XVI – XVII, care a început să fie studiat în ultima vreme din diferite perspective.

Transilvanismul trebuie definit în primă instanță ca un curent de identitate, conturat și dezvoltat pe raza zonei geografice a Transilvaniei, care deși avea zvâcniri de secole sub diferite forme, nu reușește să prindă contur decât odată cu formarea Principatului Transilvaniei (1541-1688), aflat sub suzeranitate otomană.¹ Importanță în această direcție este definirea Transilvaniei ca *regnum* din secolul al XV-lea și cucerirea Ungariei de către turci în veacul al XVI-lea, ce au constituit factorii cheie ai afirmării identității noului stat. Când puterea centrală s-a destrămat, iar Transilvania a devenit stat autonom, monopolul de putere regional s-a transformat la unul statal.² Pasul este semnificativ din perspectiva pătrunderii curentul identitar până la cele mai înalte nivele elitare.

Studiul în cauză propune în această direcție o perspectivă analitică diferită ce nu se axează pe studiul transilvanismului etnic, adică prin însușirea sa de către grupurile etnice în parte, ci urmărește raportarea strictă la spațiul temporal întins pe o durată de două secole, când Principatul Transilvaniei a avut posibilitatea de a cunoaște liniștea și prosperitatea. Și nu în ultimul rând, sinteza va propune o reanalizare a rolului real deținut de factorul otoman în dezvoltarea și consolidarea curentului identitar. Pentru realizarea acestui studiu s-a optat la trecerea în revista a unor momente importante din istoria Transilvaniei în special, care au beneficiat de diferite interpretări în decursul timpului.

Indiscutabil, primul este momentul Mohács care are consecințe importante atât pentru cristalizarea ideii cât și pentru formarea și propagarea la scară largă a curentului

1 Margareta Răchită Aslan, *Atitudini civice și imaginea Imperiului otoman în societatea transilvăneană, în perioada Principatului. (1541-1688)*- Teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2010, p. 295.

2 Ionuț Costea, *Solam virtutem et nomen bonum*, Ed. Argonaut, Cluj-Napoca, 2005, p.33.

identitar transilvanist. Putem susține că este cel mai important moment, în care observăm că apar unele manifestări foarte clare ale nobilimii și, definitorii în acest sens.

Primul dintre exemplele care se cuvin date în această direcție este acțiunea voievodului Transilvaniei, Ioan Zapolya, prin neparticipare la bătălie. Datorită gestului său, el a fost văzut mult timp în mentalul maghiar ca un trădător, însă din prisma concepției transilvănene el nu a făcut altceva decât să își protejeze armata aflată în subordinea sa, de la o înfrângere dureroasă în fața oștirilor otomane.³

Mai interesant este însă ce a dus la neparticiparea sa. Alianțele matrimoniale încheiate între Maximilian I, împăratul romano-german și Vladislav al Ungariei și Boemiei ce s-a finalizat prin dubla căsătorie a descendenților Ferdinand și Maria de Habsburg, precum și căsătoria dintre Ludovic și Anna al Ungariei, prin care Ungaria rămânea ca moștenire Casei de Habsburg în cazul întreruperii descendențiale, îl va neliniști pe regele Vladislav. El, înainte de a muri va oferi nobilimii în Câmpia de la Rákos posibilitatea să aleagă un rege din rândurile lor. Or acest act este punctul nevralgic al evoluției evenimentiale din preajma momentului Mohács. Deși pregătirea atacului otoman era bine cunoscut în zonă, nimeni nu sare în ajutorul regelui Ludovic tocmai pentru că încă nu avea urmași iar moartea sa deschidea în viziunea fiecăruia dintre părți, noi șanse de acces la coroana maghiară. Stau retrași Habsburgii, polonezii și nobilimea maghiară. Nu la mult timp după actul de la Rákos, Casa nobiliară de Zapolya încheia deja o căsătorie cu casa regală polonă, ceea ce demonstrează că legăturile ‚transilvano-polone’ nu au fost demarate numai prin căsătoria voievodului transilvănean, devenit ulterior rege. Deoarece Zapolya a fost cel mai mare latifundiar de după rege, moartea acestuia i-ar fi favorizat accesul la tronul Ungar. Din aceste considerente, dând dovadă de o bună evaluare a forțelor otomane, voievodul transilvănean nu și-a angajat trupele în lupta de la Mohács. După încheierea luptei a cerut protecția otomană, după ce încercase mai multe variante. Istoriografia transilvăneană care îi motivează gestul, și încearcă să îi redea acțiunile în nuanțe pozitive dă dovadă că cronistului care tratează momentul, nu ei este străin conceptul identitar.

Pentru formarea unei entități politice distincte, întrupate în «Țara Transilvaniei», Ștefan Mailath, voievodul Transilvaniei, încerca în demersurile sale la Poarta Otomană în octombrie 1540, să obțină desprinderea regiunii de regatul maghiar. El a susținut pentru prima dată pe linie politică ideea transilvanismului. Totodată a orchestrat chiar o mișcare secretă, Liga nobilimii transilvane, care a promovat ruperea Transilvaniei de Ungaria. Acțiunea domnului Țării Făgărașului, nobil de origine română, dovedește existența unor zvâcniri ale conștiinței identitare, un focar spontan care cu siguranță nu

3 Călin Felezeu, *Statutul Principatului Transilvaniei în raporturile cu Poarta Otomană*, Ed. Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1996, p. 72.

era unicul. Însă, încă în acest moment lipsea cristalitatea unității identitare. Mailath, în urma eforturilor sale a reușit să își asigure sprijinul ceaușului Sinan și să-i obțină promisiunea de a fi numit principe de Poartă, însă pentru că Dieta nu l-a ales, el nu a putut fi confirmat de sultan. Ca rezultat al acțiunii sale a fost desprinderea Transilvaniei de Regatul Ungar, nu ca pretext urmărit de Poartă ci ca o soluție viabilă de moment.

Politica imperială otomană de diviziune a puterilor care a funcționat până în epoca lui Suleyman,⁴ trebuie înțeleasă fără a pierde din vedere toleranța și respectarea identităților etnice, religioase oferite grupurilor sociale aflate sub protecția sultanului. Ori identitatea transilvăneană a fost percepută corect de Poarta otomană și consemnată de cronicarii otomani.⁴ Factorul otoman a jucat un rol decisiv în consolidarea curentului identitar pe parcursul acestor secole, prin sprijinirea protestanților, al filoturcilor, al grupurilor etnice, și nu numai. Cronicarii otomani au consemnat că *Transilvania era o țară supusă Ungariei și nu parte integrantă a Regatului Maghiar*⁵, iar ca dovadă a acurateței scrierilor turcești, afirmația lui Martinuzzi este semnificativă *din vechime se frământaseră transilvănenii cu gândul să se desprindă de acest regat al Ungariei.* (n. n.), *ca după exemplul Moldovei și Munteniei să se supună turcilor.*⁶

Claritatea percepției Transilvaniei văzută ca o instituție statală distinctă în viziunea otomanilor, transpare din cuvintele sultanului care „adresându-se beilor lui Ianoș a grăit: <<craiu de la Viena (Bedj), Ferdinand, nu o să vă îngăduiască ca voi să stăpâniți Buda; oricând vă poate tulbura. Mai potrivit e să vă dau Țara Transilvaniei, împreună cu împrejurimile sale, unde să vă duceți și să trăiți.>>Aceștia, la rândul lor, primind din toata inima, s-au așezat acolo stăpânind acele ținuturi.”⁷

Suzeranitatea otomană a creat un climat propice pentru plămădirea și conștientizarea acestei identități locale transilvane. Sultanul, prin politicile sale, a promovat și sprijinit orice idee și tendință care contravenea interesului Habsburgilor, pentru a le submina puterea.

În timpul celor 150 de ani de suzeranitate otomană, ideea transilvănismului va prinde consistență, având ca urmare conturarea unui nou curent. De altfel, în secolul al XVI-lea, turcii devin speranța protestanților, iar teritoriile de sub Imperiul Otoman sunt văzute de cei ce le locuiesc ca un “ideal”,⁸ datorită libertății religioase care este afectată în multe zone din Europa de declanșarea Contrareformeii.

4 Aurel Decei, *Istoria Imperiului otoman până la 1656*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 161.

5 Cristina Feneșan, *Constituirea principatului autonom al Transilvaniei*, Ed. Enciclopedică, București, 1997, pp. 50-51.

6 *Ibidem*, p. 50.

7 *Ibidem*, p. 52.

Conform lui Delumeau, sentimentul de originalitate funciară este dobândit și perceput de popoarele Europei ce se diferențiau între ele, ca urmare a unei trăsături marcante a Renașterii europene, și anume individualismul. Din acest context, se face evidențiat individualismul național.⁸ Nici teritoriul transilvănean nu rămâne insensibil acestui individualism „național” ce însuflețește locuitorii provinciei. Putem sesiza în acest secol al XVI-lea, creionarea și consolidarea sentimentului identitar în regiune, ce duce la „redescoperirea” propriei țări și la resuscitarea întregii istorii.

Mentalul elitar ce transpare prin încercările de legitimare ale suzeranității otomane făurită de maghiarii transilvăneni, sunt o altă consecință a momentului Mohács. Ei explică ruptura produsă ca fiind o pedeapsă divină îndreptată asupra locuitorilor regatului maghiar, care au trăit o viață plină de păcate. Evoluția ideii de identitate transilvăneană se distinge tot mai mult prin asumarea identității « noi, transilvănenii » față de maghiarii « din Țara Ungară ». Raportul dintre politică și Biserică va facilita motivarea și accentuarea diferențelor dintre ei. Momentul Mohács a generat paseismul, un prezent dominat de eșec asemuit cu trecutul glorios, și a impulsionat onirismul.⁹ Astfel ca în secolul XVI-lea, unii cronicari transilvăneni de origine maghiară, merg până la a-l compara pe Suleyman¹⁰ cu Nabucodonosor¹¹, pe când luptătorii maghiari din Ungaria, în preajma luptelor anti-otomane¹² îl comparau cu Senaherib¹³. Paralelele biblice erau foarte folosite, pentru a găsi răspunsuri la anumite probleme. De asemenea, se apelează des la formula de „noi și țara noastră”¹⁴ pentru a justifica pedeapsa sau iertarea divină primită.

O serie de astfel de motivații create de protestanți, filoturci, etc. constituie un veritabil instrument de evaluare a evoluției identitare din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. Transilvanismul va crește în intensitate mai ales după 1566. Definitivată în contextul disputelor marilor puteri în zona, ideea a fost de la început străină unității maghiare. Pentru ardeleni, Sacra coroană maghiară ajunge ceva străin, iar ideea deja utopică a refacerii Ungariei Mari a fost întâmpinată cu ostilitate după 1526.¹⁵ Aceste

8 M. Guboglu, M. Mehmet, *Cronici Turcești privind Țările Române. Extrase*, vol. I, ed. Academiei R.S.R., București, 1966, p. 249; (în continuare C.T.).

9 ****Osmanlı Devleti Tarihi*, editor E. İlhanoglu, Zaman, İstanbul, 1995, p. 36.

10 J. Delumeau, *Civilizația renașterii*, Ed. Meridiane, București, 1995, p. 43.

11 Ionuț Costea, *op. cit.*, p.48.

12 Margareta Răchită Aslan, *op. cit.*, p.127.

13 Nabucodonosor II (605-562 a.H) a fost împăratul Babilonului sub care poporul evreiesc a suferit o nouă robie. *Vezi Sfânta Scriptură*, Vechiul Testament, Daniel, capitolele 1-4 în <http://www.crestinortodox.ro/biblia/Daniel>, accesat Luni, 29 Octombrie 2012, orele 10.30.

14 Margareta Răchită Aslan, *op. cit.*, p. 98.

15 Senaherib a fost regele Asirienilor. El a invadat Regatul Iudeei prin anul 701 î.e.n În cursul expediției sale de pedeapsă ca expresie a razvrătirii regelui Hizkiyahu împotriva sa, Senaherib a distrus numeroase localități, nu însă și Ierusalimul. *Vezi Sfânta Scriptură*, Cartea a Patra a Regilor, capitolele 18-19 în <http://>

tendențe politice individualiste, separatiste, care au dus la crearea ideii transilvanismului s-au reflectat în mod evident, atât în viața internă cât și în relațiile internaționale.¹⁶ Atitudinea ostilă este reflectată după 1541 printr-o serie de atitudini: scăderea funcției de apărare a regiunilor ungare față de atacurile otomane, chiar dacă în congregațiile generale s-au adoptat măsuri menite să sporească potențialul de lupta al voievodului transilvan; reacția negativă a opiniei publice transilvane față de decăderea vieții politice și a moravurilor în regatul Ungar a fost prezentă. Chiar și în aceste condiții, imaginea simbolică a Sacrei coroane a fost folosită și după 1541.¹⁷

Dieta Transilvană – instrument medieval - a fost convocată de Ioan Zapolya separat de Dieta ungară.¹⁸ În perioada 1529-1540 au avut loc diete separate ale Transilvaniei.¹⁹ Dieta Transilvană, ce oferea un echilibru necesar politicii transilvane, între cerințele principelui, posibilitățile țării și factorul suzeran, încă din primii ani ai activității sale va consemna Țara Transilvaniei și Țara Ungariei, separat.

În Dieta din 1556, de la Sebeșul Săsesc, răspunsul pe care îl oferă scrisorii împăratului roman, răspuns pe care îl dă după ce era încredințat de sprijinul otoman pentru introducerea principelui este dea dreptul frapant: „Este un mare lucru că regele roman prea ne <întoarce > de la îngăduința Împăratului turc, nu ia Maria sa în minte, că Dumnezeu ne-a dat și nouă ochi, urechi și minte, vedem deschis...că în ce privește problema menținerii <țării> doar din partea împăratului turc dorește pacea și o așteaptă”²⁰.

În timpul guvernării lui Szigismund Bathory în Transilvania, după eliminarea unui mare număr de lideri filoturci, o mare parte a membrilor acestor facțiuni se refugiază pe tărâmurile otomane, așteptând ajutor turcesc de a readuce țara sub suzeranitate otomană. Promisiunile lui Basta de a nu cauza suferințe pribegilor ce se vor întoarce, a făcut ca o parte să se întoarcă înapoi. Însă ceea ce este important din aceasta peregrinare, este chiar contactul direct cu alteritățile turco-osmane și tătare care erau în număr mic pe lângă turci, reevaluarea imaginii lor, fapt ce va deveni vizibil în rapoartele transilvano-otomane din secolul al XVII-lea.

Chiar dacă o identitate etnică contravine celorlalte alterități - o particularitate specifică multiculturalismului premodern, transilvanismul va reuși să le unească și să aplaneze diferențele, mai ales în fața unui dușman extern.

www.crestinortodox.ro/biblia/Cartea-a-Patra-a-Regilor accesat Luni, 29 Octombrie 2012, orele 10.22.

16 Georg Kraus, *Cronica Transilvaniei*, editat de Duzichievici G. Și Reus-Mirza, ed. Academiei RPR, București, 1965, p. 37.

17 Călin Felezeu, *op.cit.*, p. 81.

18 *Ibidem*.

19 Cristina Feneșan, *Principatul Transilvaniei*, p. 20-30.

20 Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei (1653), Ed. îngrijită de Liviu Marcu, ed. Dacia, 1997, Cluj-Napoca, p.12.

Krauss, notarul sighişorean, se vedea pe el, și prin el pe sași, mai transilvăneni decât celelalte etnii care erau acuzate că dădeau întâietate intereselor și nevoilor proprii în defavoarea apărării și binelui țării.²¹ și nu o dată găsim soliile săsești în misiune atât la Habsburgi cât și la turci, însă varianta cea mai de nădejde o găsea personalizată în puterea otomană. Sprijinul acordat de otomani sașilor, îl vor determina pe cronicarul Kraus să recomande urmașilor săi, sș nu părăsească suzeranitatea turcească, precum recomandase și principele Bethlen în testamentul său,[□] sau alți principii. □

De multe ori, explicațiile date în epocă privind identitatea transilvăneană, cuprind o serie de paralelisme biblice făcute vechiului Israel. Ca o consecință directă a cultivării protestantismului, Transilvania, comparată cu Israelul biblic²² este percepută ca noul „Israel”. Din această perspectivă, tot prin ceea ce trece țara și locuitorii ei își găsesc explicații, mergând până la paralele biblice.

Atât maghiarii cât și secuii dezvoltau adevărate construcții în jurul transilvanismului. Dacă cele dezvoltate de etnia română chiar dacă nu sunt atât de accesibile cunoașterii noastre precum ale celorlalte alterități, totuși episoadele unor nobili de origine română, precum Mailath, ne demonstrează că ele au fost prezente. Construcția identitară „noi transilvănenii” din rațiuni politice cu justificări religioase de factură protestantă, chiar și prin apelul la paralelele biblice, vor oferi legitimarea protecției otomane și al „rupturii noii entități politice de Regatul Maghiar, ruptură socială care s-a dovedit ireversibilă.

În urma destrămării Ungariei medievale și a schismei generate de Reformă, Transilvania este mai întărită, având loc o politizare mai accentuată a confesionalului și la sublinierea substratului său etnic prin noua afirmare a bisericilor naționale²³ De fapt, de abia aceasta este epoca în care, în Transilvania, credința devine o marcă puternică a etniei.²⁴ Din cauza excluderii ce este tot mai resimțită în timpul Principatului, românii devin la rândul lor mai reticenți față de puterea statală și se închid în sistemul lor de valori tradiționale, ca măsură de apărare a propriei identități naționale.²⁵

În sec XVII-lea, curentul ce viza conlucrarea pentru binele comun și salvarea „săracei noastre patrii” s-a transformat deja în ideologie de stat. Prin continuarea liniei politice trasate de Martinuzzi, de balansare între cele două mari puteri, s-a reușit menținerea țării în limita de independență și impunerea ei pe plan politic

21 *Ibidem* apud Markus Dezso, “Corpus juris Hungarici”, Ed. Mileniumului, Budapesta, 1902, p.25.

22 Arhivele Naționale Direcția Județeană Cluj, Fond *Colecția de manuscrise a Muzeului Ardelean*, *Articole Dietale*, mms:2, pp.103-104.

23 Kraus, *op. cit.*, p. 37.

24 *Ibidem*, p.29.

25 Mehmed bin Mehmed, *Nuhbet-üt-tevarih ve'l-ahbar (Cronica aleasă și informativă)* în C.T., vol. I, p. 432-433.

european. Suzeranul otoman, prin diverse feluri, a sprijinit și a ajutat chiar și indirect, la consolidarea curentului identitar. Suzeranitatea otomană, care rămânea mai mult formală atâta vreme cât se respectau punctele tratatelor încheiate, ale ahd-name-lelor, ca de altfel și lupta de supraviețuire între cele două mari imperii rivale, duc la consolidarea internă a principatului autonom al Transilvaniei. La aceasta își vor aduce aportul și o serie de principii foarte înzestrați, care promovând o politică duplicitară, în echilibru precar, vor asigura menținerea principatului pe harta geo-politică a Europei pentru un secol și jumătate.

TRANSYLVANISM - FROM CONCEPT OF IDENTITY TO STATE IDEOLOGY IN THE SIXTEENTH AND SEVENTEENTH CENTURIES

Abstract.

Transylvaniam should be firstly defined as an identity current, outlined and developed in the geographic area of Transylvania, which, although having whiplashes for a long time ago in different forms, hardly succeeded in getting an outline once with the formation of the Transylvanian Principality (1541-1688), under Ottoman suzerainty. The decision of not taking part the battle of Mohács (1526) of the Transylvanian waywode Ioan Zapolya with his army, as well as the requests issued by the Transylvanian noble of Romanian descent, Ștefan Mailath at the at the Ottoman Porte in order to form a distinct political entity, embodied in «Transylvania Land» that he would lead, are just some examples of the existence of Transylvaniam.

After 1526, for the Transylvanians, the Holy Crown of Hungary becomes something foreign, and the utopic idea of reforming the Great Hungary incurred hostility. Suleiman the sultan, by the Ottoman imperial policy of power division, created the possibility of crystallizing the identity current, which was perceived and consigned by the Ottoman sources.

Transylvaniam intensity would increase most of all after 1566. In the 17th century, the current which aimed the common good co-operation and saving “our poor fatherland” already transformed into state ideology.

Cuvinte cheie: Transilvania, transilvanism, identitate, ideologie statală

Keywords: Transylvania, Transylvaniam, Identity, State ideology

